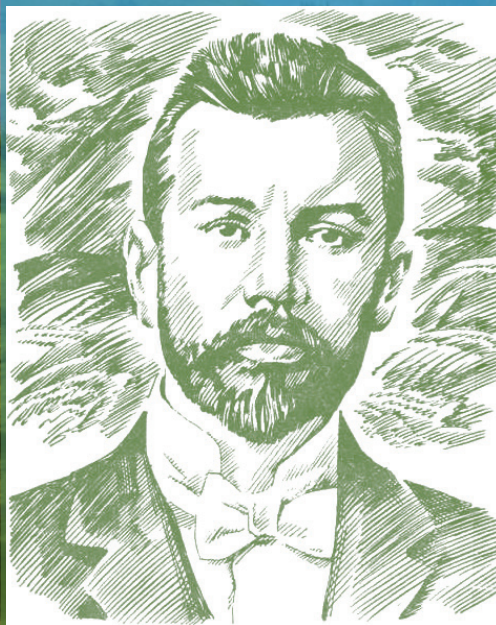

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
«Все,
що я писав,
мені боліло...»

*Методичні поради
до 145-річчя від дня народження
Василя Стефаника*

Київ — 2016

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

Великі Українці:

«Все, що я писав, мені боліло...»

*Методичні поради до 145-річчя від дня народження
Василя Стефаника*

Київ – 2016

ББК 78.387.38:83

В 27

УДК 027.625

Відповідальна за випуск: Гордієнко А.І.
Матеріал підготувала: Осадча Ю.В.
Літературний редактор: Кадькаленко О.А.

Методичні поради містять інформацію про життєвий і творчий шлях Василя Семеновича Стефаніка (1871-1936). У додатках подано розробки заходів, присвячених його життєвому і творчому шляхові. Видання адресовано фахівцям дитячих бібліотек і педагогам.

© Національна бібліотека України для дітей, 2016

*Є два великі майстри слова в нашій літературі,
яких я не можу читати без сліз —
то Шевченко і Стефаник.*

В. Касіян¹

У 2016 році виповнюється 145 років від дня народження великого українського письменника, громадського та політичного діяча Василя Стефаника. Певно, до жодного з українських письменників не приходила така рання слава, як до нього. Вже з перших кроків у літературі він став в один ряд з Іваном Франком, Лесею Українкою, Ольгою Кобилянською; його читали не лише в Україні, але й у Європі; його називали «абсолютним паном форми», «правдивим артистом із Божої ласки, яким... можемо повеличатися перед світом». Як майстер новели він став у один ряд із Гі де Мопасаном, О'Генрі, Антоном Чеховим, а у глибини людської душі так, як Василь Стефаник, заглядав, мабуть, лише Федір Достоєвський.

Народився Василь Семенович Стефаник 14 травня 1871 р. у селі Русові (нині Снятинського району Івано-Франківської області). Родина була заможною, батько волів бачити сина паном. Проте хлопець змалку знався на селянській праці, допомагав батькам, пас вівці. Майбутній письменник зростає в атмосфері народної творчості: знав від селян багато казок, переказів, пісень; від матері та сестри Марії навчився співати. Здобував освіту Василь у рідному селі, а згодом у Снятинській школі та Коломийській гімназії. Вже з самого початку на власній шкірі він пізнав соціальний та національний гніт: зневага вчителів та презирство однокласників до селянського сина мало не довели до самогубства. Не дивно, що разом із друзями — Лесем Мартовичем та Марком Черемшиною — Василь ще гімназистом долучився до революційного руху. Учасники таємного гуртка «Студентська громада» вели громадсько-культурну роботу серед селян, вивчали заборонену літературу, обговорювали реферати на суспільно-політичні та літературні теми, а також власні твори. За це Василь Стефаник був виключений із гімназії; своє навчання він продовжив у Дрогобичі. Саме на цей час припадають його перші літературні спроби, а також знайомство з Іваном Франком.

Після закінчення гімназії у 1892 році Василь Стефаник вступив на медичний факультет Краківського університету. І хоча дуже швидко зрозумів, що медицина — не його покликання, проте студентські роки не минали безслідно: у колах польської та української інтелігенції відбувалося його формування як письменника і політичного та громадсько-

¹ Гоян Я. Дорога. — К.: Веселка, 2003. — С.5

го діяча. Протягом 1897 р. у популярній чернівецькій газеті «Праця» побачили світ перші сім реалістичних новел Стефаніка — «Виводили з села», «Лист», «Побожна», «В корчмі», «Стратився», «Синя книжечка», «Сама-саміська», а перша збірка новел «Синя книжечка», яка вийшла у світ навесні 1899 року у Чернівцях, принесла письменнику загальне визнання не лише завдяки художній новизні, але й глибоким та неординарним трактуванням тем із життя села.

За радянських часів вчинки героїв «Новини», «Катрусі», «Камінного хреста» та інших стефанівських новел пояснювалися лише соціальними причинами. І хоча усі сюжети взяті безпосередньо із тогочасної дійсності, але письменник одразу дивився куди глибше – бачив не лише матеріальне, але й духовне. «... Стефанівські персонажі наділені здатністю у незмірно більшій мірі від інших (реалістичних, «типових») людей, переживати свою муку. Це тому, що вони — максималісти... Вони мислять і діють лише в категоріях сутнього, справжнього, вартого часу і рук, і самого життя. Цей постійний стан «на фронтірі» притискає їх душі фатальним пресом терпіння. Вони мучаться і терплять, бо вони — діти Божі; але тільки до часу, бо вони — ще й діти людські. Вони не витримують... Сконцентрована у скупому відчутті, мов заряд у грозівій хмарі, їхня мука розряджається блискавкою — «короткою, сильною і страшною» дією».²

Разом із Іваном Дідухом, Антіном, Грицем Летючим він спалював і власну душу. Не знайти письменника, який був би байдужим до своїх героїв, але поруч із Стефаніком важко когось поставити. Про це говорили і його колеги по перу: Ольга Кобилянська, Іван Франко, Максим Горький. Та й тесть, священик Кирило Гаморак застерігав прямо: «Не пиши так, бо вмреш».

Тому і шістнадцять років мовчання Василя Стефаніка, коли не було написано жодного рядка і видано жодної книги, не здаються дивними: неможливо було увесь час перебувати у такій напрузі. До того і долучилися особисті трагедії: смерть коханої жінки Євгенії Калитовської, смерть матері, туга за якою поклала чорне крило на усе його подальше життя, багаторічний конфлікт із батьком... Проте, склавши на деякий час словесну зброю, автор «Камінного хреста» продовжував лишатися захисником галицького селянства, виступаючи з 1908 року депутатом австрійського парламенту від радикальної партії.

Другий і останній період його творчості розпочався із Першою світовою війною: трагедія з фатальними наслідками для усього світу не могла не відгукнутися у його душі насамперед тому, що Україна (осо-

² Чопик, Г. Василь Стефанік : Прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести: 10 кл. — Київ : АртЕк, 2001. — С.15

бливо Західна) стала одним із епіцентрів зіткнення різних сил. Письменник на власні очі бачив, як цвіт українського народу — найкращі його сини — кладуть свої голови за її незалежність, соборність і державність. У новелі «Сини» Стефаник чітко висловив своє ставлення до подій (Максимів син говорить батькові, що рушає воювати за Україну і підносить із землі грудочку землі: мовляв, ось вона – Україна), а Марія – героїня однойменної новели – виростає у символ нашої багатостраждальної вітчизни у вирі тих трагічних подій, які судилися їй на драматичному шляху історії початку ХХ століття.

У січні 1919р. В. Стефаник очолив велику делегацію на знаменне свято — проголошення злуки всіх українських земель. Після війни приходить нове лихо: польська окупація західноукраїнських земель на чолі з маршалом Пілсудським. Про те, як жили і на що сподівалися у той час покутські селяни, розповідається у новелах «Дід Гриць», «Morituri» та «Воєнні шкоди». Із цих творів, написаних під час Першої світової війни та в повоєнний час, склалася нова книжка новел Стефаника «Земля», що вийшла 1926 року у Львові.

Останні роки життя Василя Стефаника були важкими як у матеріальному, так і у душевному планах. Він часто хворів, зросли і матеріальні нестатки. У 1927 році Стефаник планував свій приїзд до СРСР, але подорож не відбулася через те, що польський уряд не дав письменникові закордонного паспорта. А ще до письменника дійшла інформація про наближення репресій в радянській Україні. Отримуючи від українського радянського уряду за свою літературну працю персональну пенсію, Стефаник водночас не давав себе втягнути в сумнівну політичну полеміку. Зрештою він відмовився від згаданої пенсії. Подальший розвиток трагічних подій в Радянській Україні (репресії діячів української культури, Голодомор 1933 року) переконав письменника в тому, що тоталітарний режим ворожий народові. Того ж 1933 року прикутий до ліжка, паралізований письменник продиктував останні свої твори. Це були автобіографічні новели, белетризовані спогади. 7 грудня 1936 р. Василь Семенович Стефаник помер. Поховано письменника на пагорбі край Русова.

Говорячи про відзначення 145-річчя від дня народження Василя Стефаника у бібліотеках України для дітей, варто зазначити, що він — не дитячий письменник. Навіть ті твори, героями яких є діти («Кленові листки», «Мамин синок», «Катруся», «Діточа пригода», «Новина» тощо) аж ніяк не входять до кола дитячого читання. Їх можна запропонувати хіба що підліткам, та й тим, які читають вдумливо та серйозно. Якщо літературознавець Ростислав Чопик співчуває вчителям — «подавати Стефаника у школі

страшенно складно... насамперед, мабуть, через невідповідність, несинхронність життєвих ритмів цього письменника і його юного читача...»³ — то тим більше варто замислитися і бібліотекарям: які твори Стефаніка і як сприймуть читачі сьогодні і як відзначити його ювілей у бібліотеці?

Заходи, розробки яких подані нижче, адресуються найстаршим читачам бібліотеки для дітей — учням 8-9 класів, а також вчителям української літератури на допомогу у підготовці до уроків. Твори автора та літературу про нього слід ненав'язливо подати на традиційній книжковій виставці «Оголена душа Василя Стефаніка» (додаток 1, інші назви «Камінний хрест життя і долі», «... Розлилися чорні ріки з мужицького серця»). Корисним як для читачів, так і для їх вчителів може бути створення відеопрезентації «Серце Стефаніка»: взявши за основу сповідь митця «Серце», можна підібрати фотографії, короткі біографії тих людей, про яких згадується у творі, уривки з листування. Такий захід допоможе і педагогам у вивченні творчості Василя Стефаніка у 10 класі, а до його створення можна долучити і активних читачів.

Про життєвий і творчий шлях письменника розповість літературний вечір «Вишня Василя Стефаніка» (додаток 2). У сценарії використані матеріали з біографії письменника, уривки з його новел, поетичні присвяти. Сюжетним стержнем літературного вечора може бути порівняння життя письменника з вишнею: адже людина, як і дерево, також має своє коріння, гілки, квітне і плодоносить. Проведення такого заходу сприятиме не лише знайомству із фактами біографії Василя Стефаніка, а й розкриттю духовного світу митця.

Не варто також обминати один із стефанівських шедеврів — новелу «Камінний хрест», який талановито екранізував український режисер Леонід Осика, створивши один із найкращих фільмів українського поетичного кіно. Використавши матеріали про першу хвилю української еміграції, історію створення новели та кіно, рекомендуємо провести усний журнал «Чую їх біль і муку: новела Василя Стефаніка «Камінний хрест» — історія, література, кіно» (додаток 3).

До самої смерті не залишало Стефаніка бажання «сказати людям щось таке сильне і гарне, що такого їм ніхто не сказав ще»⁴. Але життя виявилось таким, що його слово було насичене кривавим потом. Читати новели Стефаніка неймовірно важко. Але якщо читач здригнеться над його словами, відчує хоч на хвилинку чужий біль як власний, це або розбудить, або посіє у його душі зерна людяності. Бо як без того бути (чи стати) людиною?

³ Там же. — С.12

⁴ <http://nadovsem.in.ua/xronologchn-tablicz/stefanik-vasil/>

Оголена душа Василя Стефаника

Книжкова виставка-портрет

*Се правдивий артист із Божої ласки,
яким уже нині можемо повеличатися перед світом.
І. Франко⁵*

І.«НЕ ПИШИ ТАК, БО ВМРЕШ»: новели

*Те, про що він писав, переживав щоразу заново.
Чесно. Вповні. Не шкодуючи себе.
М. Коцюбинська⁶*

Стефаник В. Вибрані твори / В. Стефаник ; упоряд., передм., прим. І. Андрусяка. — Харків : Ранок: Веста, 2003. — 187 с. — (Програма з літератури).

Стефаник В. Камінний хрест : новели / В. Стефаник ; худож. А. Ленчик. — Харків : Фоліо, 2008. — 255 с. — (Укр. класика).

Стефаник В. Майстер : вибране / В. Стефаник ; упоряд. Я. Довгана ; передм П. Майдаченка. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. — 159 с. : 1 портр. — (Майстри укр. прози. [№ 1]. Класика). — На обкл. назва не зазнач.

Стефаник В. Новели / В. Стефаник ; вступ. ст. та приміт. В. Лесина; худож. В. Скакандій. — 2-е вид. — Ужгород : Карпати, 1977. — 176 с. : ілюстр. — (Шк. б-ка).

Stefanyk V. La Croix de pierre et autres nouvelles = Камінний хрест та інші оповідання = Каменный крест и другие рассказы / В. Стефаник ; trad. de l'ukr. par G. Махумовытч. — Kiev : Dnipro, 1975. — 158 с. : портр. — Текст фр. мовою.

⁵ <http://school-zno.com.ua/ukr-literatura/teorija/181-cytaty-pro-pysmennykiv.html>

⁶ Чопик, Григорій. Василь Стефаник : Прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести. - К. : АртЕк, 2001. — С.10

II. «БОЖЕ, ПОДАРУЙ МЕНІ РЕШТУ МОЄЇ ДОРОГИ»: стефанівські шляхи

— Я йду, йду, мамо...
— Не йди, не йди, сину...

*Пішов, бо стелилася перед його очима ясна і далека...
В. Стефаник. Дорога⁷*

Горак Р. Кров на чорній ріллі : есе-біогр. В. Стефаника / Р. Горак. — Київ: Академія, 2010. — 603 с. : портр.

Гоян Я. Дорога : літ. портр. В. Стефаника / Я. Гоян. — Київ : Веселка, 2003. — 70 с. — (Урок літератури).

Дотик словом : листи Василя Стефаника до Ольги Кобилянської // Шк. б-ка. — 2011. — № 4. — С. 18-19.

Єсипенко Д. Християнський світогляд Василя Стефаника: шлях духовного зростання / Д. Єсипенко // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. — 2008. — № 11. — С. 43-48. — Бібліогр.: с. 48.

Морозова-Стрільць Т. Батьківські листи // Морозова-Стрільць Т. Голос пам'яті / Т. Морозова-Стрільць. — Київ: Рад. письменник, 1989. — С. 24-28

Процюк С. Троянда ритуального болю : роман про Василя Стефаника / С. Процюк. — Київ: Академія, 2010. — 182 с. : 1 портр., фотогр. — (Автографи часу).

III. КАРБОВАНЕ СЛОВО: критика

*Новели Стефаника настільки оригінальні,
що читач мусив би переконатися,
що творча сила літератури українського народу,
як і його душа, є наскрізь індивідуальні
і відрізняються від усього того, що дає нам Європа.
І. Труш.⁸*

Варчук В. Творча історія поезії у прозі Василя Стефаника «Самому собі» / В. Варчук // Слово і час. — 2010. — № 4. — С. 103-113. — Бібліогр.: с. 113.

Єсипенко Д. Чи знають Бога герої новел Василя Стефаника? : вивчення творчості письменника у світлі християнського віровчення / Д. Єсипенко // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. — 2009. — № 1. — С. 28-30.

⁷ Там же. — С.25

⁸ Там же. — С.10

Мартинюк І. Василь Стефаник. Новаторство письменника. Новела «Камінний хрест». Сюжетно-композиційні особливості, образи-персонажі та образи-символи твору : [розробка уроку] / І. Мартинюк // Б-чка «Дивослова» — 2012. — № 10. — С. 56-60.

Тимків Н. Філософія повноти життя в новелі «Марія» / Н. Тимків // Дивослово. — 2011. — № 5. — С. 21-25. — Бібліогр.: с. 25.

Шевченко З. Експресіонізм у новелістиці В. Стефаника в контексті світової художньої культури : методичні рекомендації до вивчення спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» / З. Шевченко // Укр. мова і літ. в шк. — 2012. — № 4. — С. 31-35. — Бібліогр.: с. 35.

ІV. ПОЕТОВІ МУЖИЦЬКОЇ РОЗПУКИ: присвяти Василю Стефанику

*То що Василь за господар? Криваві реберця,
Розлилися чорні ріки з мужицького серця!
М. Черемшина⁹*

Бандурак В. Короткі оповідання про Леся Мартовича, Василя Стефаника та Марка Черемшину // Бандурак В. «Лис Микита» і нова крисаня / В. Бандурак. — Київ : Дитвидав, 1960. — С. 61-88.

Гірник П. Стефаник // Гірник П. Посвітається : поезії / П. Гірник. — Київ : Пульсари, 2009. — С. 74-75.

Драч І. Мовчання Стефаника // Драч І. Лист до калини / І. Драч. — Київ : Веселка, 1990. — С. 77-78.

Кордун В. Мовчання і слово Василя Стефаника // Кордун В. Земля натхненна / В. Кордун ; вступ. ст. П. Мовчана. — Київ : Молодь, 1984. — С. 29-30.

Татарко де Русів. Василь Стефаник // Татарко де Русів. Чудасія / Анатолій-Іван Кравченко-Русів — Дніпропетровськ : Пороги, 2013. — С. 40-41.

Черемшина М. Посвяти Василеві Стефанику // Черемшина М. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи / М. Черемшина. — Київ : Наук. думка, 1987. — С. 232-241.

⁹ Черемшина М. Посвяти Василеві Стефанику // Черемшина М. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи — Київ : Наук. думка, 1987. — С.232

Вишня Василя Стефаника

Сценарій літературного вечора
до 145-річчя від дня народження
Василя Стефаника.

На екрані висвічується портрет письменника на фоні квітучих вишень.

Дійові особи: *Ведучі, Читці, Василь, Мати; Василько, Настя («Діточа пригода»), Максим (новела «Сини»), Марія, Козаки (новела «Марія»).*

Читець.

В саду старому пізно восени
На зло морозам забіліла вишня,
Всміхалась чорним хмарам цвітом пишним —
Такої ще не було дивини.
І буревій її додолу гнув,
Дощем холодним небо поливало —
Ніщо цю дивну вишню не зламало,
Хоч сад давно блаженним сном заснув.
А вишня промовляла: «Я змогла,
Я зацвіла. Я ще й плодами зроджу!
Гряде зима? Її я переможу!»
І в грудні ще рясніше зацвіла...
Сніги прийшли з ескортом, наче знать,
Набудували льодяні хорони.
І дивно бачити було в саду старому,
Як білі квіти інеєм блищать.
(Ірина Червінська-Мандич)

Ведучий 1. Вишні – у кожній садибі Русова... Цвіли у рік народження Василя Стефаника, у рік його смерті, цвітуть і досі (не ті, так інші) — як символ невмирущості людської душі... З них, як сказав колись митець, «як молоко капає»...

Чому б не порівняти життя людини з деревом? Адже у неї також є і коріння, і стовбур, і гілки... Вона також живе, квітне, плодоносить... І помирає... Але є суттєва відмінність: плоди її можуть жити вічно.

Василь. «Серед маю весни, як помірки горбами розгорнули свої зелени хліба і напроти сонця їх вигрівали, а зозуля дурила мужиків щастям-урожаєм — прийшов я на мужицький світ на ниві, яку дедя орали, а мати від межі відсапували... Жайворонки злетіли, і забили крильцями, і заголосили... А мати до дитини лебеділа...»

На екрані висвічується фото садиби-музея В. Стефаника у Русові.

Ведучий 2. Коріння Стефанівського роду — із бессарабських степів... Прапрадід Лука (козацького роду) приїхав до Русова зі своїм сином Теодором з містечка Келія біля Дунаю. Тут він побудував хату, що нагадувала запорізький зимівник. Теодор одружився з Марією Григорашук. У нього народилося вісім доньок, які були напрочуд добрими вершницями. Але козакові хотілося сина. І коли нарешті з'явився довгожданий хлопець Лука, мати, боячись аби він не помер, за давніми звичаями продає його через двері мандрівним молдаванам, і знову викупляє через вікно за одного вола. З того часу рід Стефаників по сільському називали Продановими. У Луки було п'ятеро синів і донька. Наймолодший син Семен — батько знаного письменника. Мати — Оксана Кейван із села Карлів (тепер Прутівка).

Василь. Моя матір Оксана казала мені: «Хіба я покритка, а ти байстрюк, що ти тікаєш від мене?». І я вернувся до неї. Мій батько Семен колисав мене на руках вже великим хлопцем цілу ніч, а рано молотив. — Сильний був.

Ведучий 1. Батько мав круту вдачу. Якщо сказав Василеві — «паном будеш» — то так тому й бути. Мати плакала, журилася за сином, якого віддали спочатку до школи у Снятині, а потім до гімназії у Коломиї та Дрогобичі. Намовляла погано вчитися, щоб повернутися додому. І Василь шкодував, що її не послухав... Які причини були для цього? Погорода з боку однокласників, знуцання учителів, які одного разу мало не довели хлопця до самогубства? Чи може, передчуття того, що освіта не принесе йому легкого життя? Паном так і не став. Судилося навіки лишитися мужиком, захисником мужицького світу — і словом, і ділом...

Але поки пагінець набирає сили, і перед Василем Стефаником — дорога...

Василь і Мати

(уривок із новели В. Стефаніка «Дорога»)

Василь. Я йду, йду, мамо.

Мати. Не йди, не йди, сину...

Василь. Пішов, бо стелилася перед його очима ясна і далека.

Мати. Кожді ворота минав, усі білі вікна...

Василь. Любив свою дорогу, не сходив з неї ніколи. Уднину вона була безкінечна, як промінь сонця, а вночі над нею всі звізди ночували.

Мати. Земля цвіла і квітами своїми сміялася до нього. Він їх рвав і затикав у свій буйний волос. Кожда квітка кидала йому одну перлу під ноги. Очі його веселі, а чоло ясне, як черничка при пільній дорозі.

Звучить пісня «Два кольори» (1-й куплет і приспів)

Ведучий 2. Молодість — цвіт людської душі... Цвіте душа мріями, сподіваннями, коханням... Але якщо навіть на вишневий цвіт падають морози, то що казати про людську душу...

В останній рік навчання Василя у Дрогобицькій гімназії помирає старша сестра Марія, яка була для хлопця і вихователем, і другом-порадником. У 1897 році покінчив життя самогубством двоюрідний брат Стефаніка Лука. Згодом Василь він відгукнувся на родинне горе щемливим оповіданням «Стратився».

Наприкінці цього ж року помирає Євгенія Бачинська – «моя перша любов», як зазначає письменник у ліричній сповіді «Серце». Але на цьому чорна смуга в житті Стефаніка не закінчилася. Новий 1900 рік почався надзвичайно трагічно. Сталося те, чого він боявся найбільше: 1 січня померла мати, чи не єдина людина у світі, яка любила його до самозабуття...

Василь (уривок із новели «Моє слово»). Я був щасливий. Коли я глядів дитиною на мамині очі, як по них сунулися тихесенько пречисті хмарки щастя, — я був щасливий. А тепер на ті очі смерть долоню поклала. А я шукаю щастя під небом, не падаю...

Ведучий 1. Він не став лікарем, як того бажав батько. Вибрав іншу долю — лікувати людські душі словом. Проте це лікування нагадувало безжальний скальп хірурга... Його плоди були напоєні не солодким соком, а кров'ю власного серця. Застерігали: «Не пиши так, бо вмреш». Захоплювалися: «Як коротко, сильно і страшно пише ця людина». Зізнавався сам, що працював до самоспалення...

Ведучий 2. Русівські селяни впізнавали себе у героях стефанківських новел. Що б там було пізнати, коли навіть імена автор рідко змінював... Впізнавали Івана Дідуха, який поставив кам'яний хрест

перед тим, як вирушити навіки за океан... Впізнавали знищено невда-
чами Антіна, ім'я якого залишилося лише у синій книжечці... Впізнава-
ли батьків хворої Катрусі... Впізнавали і Гриця Летючого, який «меншу
дитину втопив, а старша якось випросилася...»

Відеоуривок із фільму «Кам'яний хрест»

Василь. Мої слова невимовлені, мій плач неоплаканий, мій сміх не-
досяяний! Лягли ви на мене, як лягає чорне каміння зломаного хреста
на могилу у чужині!

Читець.

Питаєте, чому я все мовчу,
П'ятнадцять літ лютую німотою,
П'ятнадцять літ я корчусь від плачу.
Що ж! Тільки плач на мене йде ордою.
Заціпило запечені вуста,
Зробило, не зродило без'язиким,
І тільки ломить руки німота
Над велієм Стефаниковим риком!
Так, я трунар а уже п'ятнадцять літ,
Бо кожне слово – то лиха обмова,
Гойдається мужицьке тьмище бід
На шибениці страченого слова...
І я спитаю: вий чом мовчите,
Коли я вам підняв таке громов'я,
І горе люду, чорне і тверде,
Боров, як борють власне безголов'я?!
Я вас питаю: і як у пеклі дня
Ви, словом нерозтерзані, живете,
Як вам смакують, о лиха бридня,
З крові новел підсмажені котлети?!
Я ж вам гармати слів повиставляв!
Я ж ніс за вас камінного хреста,
Аж захлиналась у сльозах земля!
Так чом же вам заціпило вуста?!
(І. Драч).

Ведучий 1. Стефанівська вишня не давала плодів протягом 15 ро-
ків. А потім забуяла новим цвітом... У вихорі буремних подій вона дала
нові плоди.

На сцену виходить Василько із Настею.

Василько. Видиш, Насте, куля брінькнула та й убила маму, а ти винна: чого ти ревіла, як той жовнір хотів маму обіймити? Утікали-м, а куля свиснула... А тепер вже не будеш мати мами, підеш служити... Вже не говорять, вже таки вмерли. Я би тебе міг добре набити тепер, але ти вже сирота. Але що така дівка варта? Як умерла коло нас Іваниха, то єї дівки все голосили: мамко, мамко, де вас шукати, відки вас візирати... А ти не вмєш, а я хлопець, і мені не пасує голосити... Лягай борзо коло мами, бо зараз кулі будуть летіти. А чуй, як брінькають...

Виходить Максим

Максим. Послідний раз прийшов Андрій: він був у мене вчений. «Тату, — каже, — тепер їдемо воювати за Україну». — «За яку Україну?» А він підоймив шаблев груди землі та й каже: «Оце Україна, а тут, — і справив шаблев у груди, — отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати. Дайте мені, — каже, — білу сорочку, дайте чистої води, аби-м обмивси, та й бувайте здорові». Як та єго шабля блиснула та й мене засліпила. «Сину, — кажу, — та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і єго на це діло; він дужий, най вас обох закопаю у цу нашу землю, аби воріг з цєго коріня її не віторгав у свій бік». — «Добре, — каже, — тату, підємо оба». Та як це стара вчула, та я зараз видів, що смерть обвиласи коло неї білим рантухом. Я подавси до порога, бо-м чув, що її очі віпали і покотилиси, як мертве каміне по землі. Так мені здалоси, але світло на її чолі вже погасло...

Виходять Марія і козаки.

Марія. А, вже йдете, рабівники!

Козак перший. Нічого, матусю, рабувати не будемо, хочемо нагрітися у хаті, пустіть. Душа замерзла у тілі. Ми ваші люди, не кацапи ми і не турки...

Козак другий. Продайте нам що-небудь їсти; голодні ми, матусю.

Марія. Що ж вам дам їсти? Там, на полиці, є хліб... Цар ваш такий великий та багатий, та посилає вас без хліба воювати? Станьте на лавку та досягніть з полиці бохоня. (*Козак бере хліб і портрет Шевченка*). Хліб бери, а образ віддай мені, то моїх синів. Такі, як ви, здоймали його з-під образів, кинули до землі і казали мені толочити по нім. Я його сховала в пазуху, а вони кроїли тіло пугами, що й не пам'ятаю, коли пішли з хати.

Козак перший. Матусенько, я ж за свято Шевченка сидів довго в тюрмі. (*Дістає хустину*). А оці хустини, це ж козацькі китайки, матусю.

Наділили нас їми жінки наші, наші мами, сестри наші, щоби було чим голову вкрити в полі, щоби ворон очей не клював.

Марія. Ви, відий, тоті, що мої сини вас любили... українці... (*Дістає сорочку*). Вбирай, це з мого сина; Бог знає, чи верне, чи буде її носити.

Козак перший. Ми самі один одного ріжем.

Козак другий. Не тратьмо часу, козаки, пошануймо батька, а хліба будемо їсти по дорозі. Ви ж знаєте, як ще нам далеко їхати.

Звучить українська пісня січових стрільців

«Ой у лузі червона калина...»

Читець. Марія отворила широко очі на козаків, подалася вперед, неначе хотіла підбігти й не пустити їх спів з хати. Пісня випростовувала її душу. Показувала десь на небі ціле її життя. Всі зорі, які від дитини бачила; всю росу, яка падала на її голову, і всі подуви вітру, які коли-небудь гладили її по лиці... Блискотять ріки по всій нашій землі і падають з громом у море, а нарід зривається на ноги. Напереді її сини, і вона з ними йде на тую Україну, бо вона, тая Україна, плаче й голосить за своїми дітьми; хоче, щоби були всі вкупі.

Василь. Боже, ти подаруй мені решту моєї дороги, бо я вже не годен іти! І скавав з могили на могилу, як осіннє перекотиполе. Аж як перейшов сто гробів, то сотий перший його був...

Ведучий 2. Вранці 7 грудня 1936 року із кімнати, де лежав змучений хворобою Василь Семенович вийшов отець Михайло Дольний і промовив одне слово: «Уже...». Василь Стефаник пішов у вічність...

Василь. Прийде весна, та зацвітуть по селах вишні білі-білі, як одежа душі мужицької. А там також виросте душа...

Читець.

Сіном дня просинений,
Засміюсь: я є!
У моєму імені
Василя Стефаника
Край покутський дивний
Сонечком встає!

Читець.

Небом дня просмолений
Засвічу блакить:
Бородатий батечко
Мій Василь Семенович
В світлі риз стоїть.

Читець.

Вітром дня розбурханий
На ріллю впаду:
У моєму імені
Світ Вітця Стефаника
Грає на дуду.

Читець.

Розлили всі дзвони файно
Дзвонну мідь:
Плугатар Доби — Стефаник,
Засівач Краси — Стефаник,
Сокіл наш — Василь Стефаник
У соборі України

Велетом стоїть. (Т. Русів).

«ЧУЮ ЇХ БІЛЬ І МУКУ...»: Новела Василя Стефаника «Камінний хрест» — Історія, література, кіно

Розробка усного журналу для читачів-учнів 8-9 класів

Перша сторінка. Історична

Коли почуєш, як в тиші нічній
Залізним шляхом стугонять вагони,
А в них гуде, шумить, пищить, мов рій,
Дитячий плач, жіночі скорбні стони,
Важке зітхання і гіркий проклін,
Тужливий спів, дівочії дисканти,
То не питай: сей поїзд — відки він?
Кого везе? Куди? Кому вздогін?

Се — емігранти.

(Іван Франко)

У 1842 році канадський фермер Давид Файв привіз на батьківщину із Глазго колосок української пшениці. Згодом цей сорт, який назвали «червоною дудкою», почав давати дуже гарні врожаї. А через півстоліття на землі кленового листка з'явилися перші українські селяни з прикарпатського села Небилів – Іван Пилипів та Василь Єленяк. Не гаючи часу, односельці рушили вглиб континенту і, оглянувши в різних місцях наділи, які пропонувала місцева влада для всіх переселенців з Європи, зупинили свій вибір на селищі Гретна, що в провінції Манітоба.

Тоді ні вони самі, ні хто-небудь інший не міг припустити, що з цих двох розпочнеться історія масового виїзду галичан в далеку заокеанську країну. На межі XIX-XX століть із Західної України, що входила тоді до складу Австро-Угорщини, слідом за двома першопрохідцями нескінченним потоком потекли за океан українські селяни, гнані злиднями та хиткістю становища на батьківщині.

На той час основними поширювачами відомостей про переваги еміграції були агенти пароплавних і залізничних компаній, які сподівалися на добрий прибуток від перевезення переселенців. Агенти транспортних компаній одержували по 5 доларів за кожного завербованого дорослого та по 2 долари за кожну дитину. Українських людей

приваблювала обіцянка канадського уряду надати 64 гектари землі за 10 доларів. Щоб отримати сертифікат на підтвердження власності, господарю потрібно було викорчувати, виорати і засіяти 14 гектарів упродовж трьох років. Одночасно належало збудувати хату і мешкати на своїй ділянці. В іншому разі емігранти втрачали право на землю.

Незважаючи на такі суворі закони, емігранти осідали у степах Західної Канади, де потрібні були хлібороби і дешева робоча сила, а також лісоруби й шахтарі. Більшість із них приїжджали цілими родинами. Селилися компактно, отож мали змогу зберегти свою мову, традиції та обряди.

За сучасними даними в період з 1891 по 1914 рік з Галичини та Буковини виїхало щонайменше 0,5 млн українців. Причому кожен п'ятий з них обрав пунктом кінцевого призначення Канаду. Зараз нам важко уявити, що відчували люди, назавжди розлучаючись із рідною землею, вириваючи себе з корінням від того, що було їхнім життям. І, певно, так би і пішли у небуття їх переживання, якби не їхній земляк Василь Стефаник...

«Чую їх біль, всі ті нитки, що рвуться між їх серцем і селом, і мені рвуться, чую їх біль і муку...» (Василь Стефаник).

Сторінка друга. Літературна.

«Плоти попри дороги тріщали і падали — всі люди випроваджували Івана. Він ішов зі старою, згорблений, в цайговім, сивім одінню і цохвиля танцював польки.

Аж як усі зупинилися перед хрестом, що Іван його поклав на горбі, то він трохи прочунав і показував старій хрест:

— Видиш, стара, наш хрестик? Там є відбито і твоє намено. Не биси, є і моє, і твоє...».

(Уривок із новели В. Стефаника «Камінний хрест»)

...У Русові, рідному селі Василя Семеновича, мешкали три корінні родини: Стефаники, Лазаренки і Артемійчуки. Селяни добре пам'ятали виїзд до Канади Івана Артемійчука, який під стефанівським пером змінив прізвище на Дідух. Власне, це був його живий похорон: недарма на пагорбі і хреста лишив із іменем... Він став символом тисяч емігрантів з українських сіл Австро-Угорщини, долею яких так переймався Василь Стефаник. На Краківському вокзалі письменник бачив сині, спечені губи, підпухлі від плачу дитячі очі й чув захриплий від голосінь та потрясінь голос матерів. Богдан Лепкий у книзі спогадів «Три портрети» розповідає, як Стефаник водив і його на Краківський вокзал і показував селян, які від'їздили зі своїх сіл; «як їх вирвало з землі, ніби

вітер тую деревину рве». «І дійсно, були це наші спільні знайомі, селяни, що перед галицькою бідю втікали за велику воду. Сиділи з жінками й дітьми, з клунками і клуночками на кам'яних плитах, як ластівки перед відльотом на телеграфічних дротах, сиділи здовж перону попід студений мур. Змаргані бідю дома і невигодами в дорозі, помарнілі й почорнілі, як та земля, що з неї вийшли і від неї тепер утікали, куняли, немов попід плотами тіні».

Богдан Лепкий стверджує, що вже там, на вокзалі, почалася творча робота Стефаніка над «Камінним хрестом». Довга, болюча, виснажлива, пізніше названа самим Василем Стефаніком сердечною. Недарма про такі твори кажуть: вони написані не чорнилом, а кров'ю серця... «Камінний хрест» — це художнє узагальнення багатьох життєвих спостережень і роздумів автора про емігрантів, їхню вигнаницьку гірку долю, це стогін його зболеної душі про землю, що «не годна кілько народу здержати та й кількі біди вітримати».

Богдан Сильвестрович пригадував: «Стефанік писав свій «Камінний хрест». Він не любив перечеркувати написаного, дописувати, справляти і вигладжувати. Напише речення, прочитає, і як воно йому не подобається, то передере і кине. Пише наново, поки не вийде сторінка така, як він хотів, така, що на ній ані викинути нічого, ні додати, ні навіть слова переставити не можна.

— Бачиш, кілько-то я паперу збавляю, аж гріх. А люди собі гадають, що воно от так собі: сів та й написав. Ая! Тяжкий хліб, і не дай Боже письменником бути».

Як відомо, новела Василя Стефаніка справила сильне, вибухове, потрясаюче враження на читачів. «Не пиши так, бо вмреш», — застерігав новеліста тесть отець Кирило Гаморак, якому присвячувався цей твір про життя і терпіння селянина. Новелою захоплювалися Іван Франко, Леся Українка. Ольга Кобилянська писала Стефаніку: «Страшно сильно пишете Ви... Гірка, пориваюча, закривавлена поезія Ваша... Що Вам більше про ваш «Хрест» писати? Плакала-м, та й вже».

Сторінка третя. Кінематографічна.

Попри те, що творчість Василя Стефаніка за своїм стилем є близькою до кінематографічного мистецтва, письменника, на відміну від інших класиків, довгий час режисери обходили увагою. Згадає Іван Драч:

«Коли казати про «Камінний хрест», то справді починалося це за цікавих обставин. Пам'ятаю, якось до мене в гуртожиток (нам, слухачам сценарних курсів, давали кімнати в гуртожитку Літературного

інституту) приходиться хлопець і каже, що я, Леонід Осика, хочу, щоб ви написали мені сценарій за новелами Василя Стефаника. В душі я навіть обурився — чи хоч читав цей хлопець Стефаника? Але, коли я порозмовляв з Осикою, у мене змінилося враження: я побачив молодого, пружного, чіпкого чоловіка, відчув у ньому енергію, думку, іронію. Особливо мене вразило, що він мислив кадрами, детально розповідав, як і що збирається робити. Відчувши, що в цього молодого чоловіка є сила для фільму, я взявся за роботу. Перш за все перечитав новели Стефаника. Нічого свого до них не додав. Та й що додавати? Бери будь-яку його новелу й роби фільм — настільки він точно, чітко, пластично, сконденсовано мислить, відмітаючи будь-які дрібниці. Що я, сценарист, знайшов? Зчіпку двох новел — «Камінного хреста» і «Злодія». Об'єднавши їх і додавши дещо з інших новел, мені вдалося зробити те ядро, те зерно, яке потім зросло під дією потужної енергії молодого Осика. Він тоді видався мені молодим Бонапартом, спроможним зробити цілу революцію чи епоху в кіно. Був він, справді, чоловіком цікавим, талановитим. Пам'ятаю його на кількох зйомках, умів він це робити!.. Так, «Камінний хрест» — це, мабуть його найкращий фільм. Думалося, це початок, а виявилось — вершина».

Взагалі, важко зрозуміти, чому Леонід Осика звернувся до стефанівських новел. У час, коли знімався фільм, всі урочисто їхали на БАМ, масова пропаганда концентрувалася на доволі страшних тезах: «Людина без землі!» (в сенсі, не має різниці, де жити), «Син за батька не відповідає!». Уривалися всі зв'язки із родиною, родом, землею. І в цей час знімається чорно-білий фільм про невимовну тугу людини, що покидає рідну землю. Знімається фільм-покаяння.

Режисер мав бути послідовним і привезти знімальну групу у справжнє село Русів, яке вже сто років жило цією історією. На місце, де писалася новела, що заклала основи імпресіонізму в українській літературі. Де ще пам'ятали, як Іван Артемійчук виїжджав із села.

Осика тоді привіз із собою лише сімох професійних акторів, пізніше всі вони стали класиками жанру: Івана Миколайчука (він, до речі, народився за 30 км. від Русова), Антоніну Левкій, Костю Степанкова, Бориса Савченка, В'ячеслава Брондукова). Решту ролей грали русівські селяни, котрі вдягали для зйомок давні строї. Актори мешкали в сільських хатах і спілкувалися місцевою говіркою.

В останніх кадрах картини — голос священика, який справляє відправу за живою людиною. Звичайно, можна було б взяти актора, дати йому текст, зняти. Але Осика спеціально запрошує місцевого батюшку. Насправді в Русові його не було: церква була зачиненою з 1939-го. Її

відкрили спеціально до зйомок фільму. А закрити вже не змогли. За церкву Осиці люди були невимовно вдячні. Приходили бабусі і цілували ікони, що були у 30-літній пилюці, а поцілувавши, стояли і дивились заворожено одна на одну, навіть не намагаючись стерти пилюку на обличчях, бо вона їм була священною.

Коли режисер звернувся до священика, аби той прочитав заупокійну молитву, той відмовився, адже така молитва без покійника — це величезний гріх. Людина, яка робить це, замовляє службу по своїй душі.

Осика — дуже віруюча людина — поїхав до Києва вмовити церковне начальство, що врешті-решт дасть дозвіл священику. Лише після цього той проводить таїнство, яке фіксує кінокамера. Після цієї історії Осика спіткає важка хвороба: інсульт, тромб сонної артерії, що перекриває потік крові до мозку. Після цього режисерові не вдається і близько підійти до творчого рівня «Камінного хреста».

... Зораний клапоть землі, яку обробляє герой фільму перед тим, як залишити його назавжди, де ставить камінний хрест, ми бачимо з висоти пташиного польоту. Земля, пустельна, безплідна, не здатна прогдувати свого господаря але невимовно дорога йому, — тут покладено все життя, всі сили. Це була громадянська потреба митця — утверджувати любов на землі, де народився, тому режисер і звертався до своїх сучасників: умійте цінувати рідну землю, бо втрата її обертається невимовною трагедією для людини...

Демонстрація фільму «Камінний хрест».¹⁰

¹⁰ Камінний хрест [Електронний ресурс] : за новелами В. Стефаніка «Злодій» і «Камінний хрест» / режисер Л. Осика ; сценарист І. Драч; в ролях: Д. Ільченко, Б. Брондуков, К. Степанков та ін. — [Кіностудія ім. Довженка, 1968]. — Електрон. дані (1 файл: 1 год. 16 хв. 28 с). — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hECJ3qgHZrw> — Назва з екрана.

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА.

Книги.

Стефаник В. Моє слово : новели, оповід., автобіоґр. та критич. матеріали, витяги з листів / В. Стефаник ; упоряд., передм. і прим. Л. Деєм'янівської ; іл. І. Литвина. — 2-е вид., допов. — Київ : Веселка, 2000. — 319 с. : ілюстр. — (Шк. б-ка).

Гнідан О. Василь Стефаник : життя і творчість: посіб. для вчителя / О. Гнідан. — Київ : Рад. шк., 1991. — 221 с. : ілюстр.

Чопик Г. Василь Стефаник : прогр. тексти, ілюстр., поясн., завдання, тести: 10 кл. / Г. Чопик, Р. Чопик. — Київ : АртЕк, 2001. — 62 с. : фотоілюстр. — (Усе для школи. Укр. літ. ; Вип. 3).

Статті.

Гнатюк Л. Експресія непочутого крику : урок компаративного прочитання новели Франца Кафки «Верхи на кадобі» і Василя Стефаника «Діти» : літературний компонент Держстандарту: компаративна лінія / Л. Гнатюк // Всесвіт. літ. в сучасн. шк. — 2012. — № 9. — С. 18-23.

Єсипенко Д. Трагічна сторінка української історії, концепти Страшного Суду і Богоматері у новелі В. Стефаника «Марія» : вивчення творчості письменника у світлі християнського віровчення / Д. Єсипенко // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. — 2009. — № 6. — С. 29-32. — Бібліогр.: с. 32.

Жила С. «...Як ластівки перед відлетом...» : вивчення новели Василя Стефаника «Камінний хрест» у взаємозв'язку з кіномистецтвом: 10 клас / С. Жила // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. — 2007. — №2. — С. 22-24. — Бібліогр.: с. 24.

Мельничук Б. У сяйві русівського генія : Василь Стефаник і розвиток новелистики на покутських теренах : життя і слово / Б. Мельничук // Дзвін. — 2012. — № 9. — С. 120-128. — Бібліогр.: с. 128.

Мовчан Р. Стильова палітра української прози першої половини ХХ століття / Р. Мовчан // Б-чка «Дивослова». — 2009. — № 2. — С. 1-64.

Нежива Л. «Одна сльоза котилася по лиці, як перла по скалі» : стильовий аналіз новели В. Стефаника «Камінний хрест» на тлі порівнянь з однойменним кінофільмом Л.Осики / Л. Нежива // Укр. літ. в загальноосвіт. шк. — 2012. — № 2. — С. 7-10. — Бібліогр.: с. 10

Поліщук Я. Творчість Василя Стефаника в ідеологічному ракурсі : наука — школі: літературознавчі розвідки / Я. Поліщук // Укр. мова й л-ра в сучасн. шк. — 2013. — № 7-8. — С. 27-30.

Севрук Л. Огляд життя і творчості Василя Семеновича Стефаника / Л. Севрук // Все для вчителя. — 2011. — № 34-36. — С. 69-73.

Софійчук Г. Той, що у «виплакані очі блискавиці кладе» : вивчення ознак експресіонізму в новелах письменника / Г. Софійчук // Дивослово. — 2008. — № 2. — С. 34-38.

Великі Українці:
«ВСЕ, ЩО Я ПИСАВ, МЕНІ БОЛІЛО...»:
Методичні поради до 145-річчя від дня народження
Василя Стефаника

Відповідальна за випуск: Гордієнко А.І.
Матеріал підготувала Осадча Ю.В.
Літературний редактор Кадькаленко О.А.
Комп'ютерна верстка Ярчак Н. В.
Підписано до друку 25.07.2016 р.
Зам. № 13. Тираж 75 прим.

Видавець та виготовлювач
НБУ для дітей
вул. Баумана, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
<http://www.chl.kiev.ua>
mail: library@chl.kiev.ua

НБУ для дітей
вул. Баумана, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел.: 400-05-01, 400-70-91
<http://www.chl.kiev.ua>
mail: library@chl.kiev.ua